

ALEKSANDRA GARBACZ¹

Dyskryminacja w szkole i jej konsekwencje w sferze psychospołecznego funkcjonowania jednostki

1. Wstęp

Dyskryminacja wydaje się co prawda być tematem często poruszonym w dyskursie publicznym, jednakże żywe zainteresowanie nim występuje najczęściej w sytuacji jaskrawego naruszenia norm i praw danej jednostki, grupy bądź społeczności. Pomimo entuzjastycznych deklaracji społeczeństwa o przyjmowaniu postawy otwartości i tolerancji, zauważyć jednak należy, że w rzeczywistości często dochodzi do zdarzeń o charakterze dyskryminacyjnym. Zachowania takie przejawiają się już w okresie szkolnym, gdy dzieci doświadczają „inności” swoich rówieśników, a ich nieukształtowany jeszcze system wartości i przekonań, a także przejmowanie, naśladowanie i odzwierciedlanie poglądów dorosłych prowadzą do praktyk dyskryminacyjnych i powielania stereotypów, co w przełożeniu może mieć tragiczne konsekwencje.

2. Dyskryminacja mechanizm powstawania

Pojęcie dyskryminacji określa niezwykle szeroki wachlarz zachowań, zdarzeń i sytuacji dotyczących różnych aspektów życia i ludzkiej tożsamości. Dyskryminacja nie pojawiła się od tak, lecz jest rezultatem funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów i uprzedzeń, a zależności występujące pomiędzy tymi zjawiskami przedstawia tzw. łańcuch dyskryminacji. Punktem startowym są tutaj stereotypy, które w wyniku dodania do nich aspektu afektywnego, a więc emocji, tworzą uprzedzenia, a te z kolei skutkują pojawieniem się dyskryminacji². Stąd też, „stereotyp jest (...) zbiorem sądów na temat

1 Studentka kierunków prawo oraz psychologia na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

2 L. Rogowska, H. Zielińska, *Materiały szkoleniowe*, https://inicjatywa.um.warszawa.pl/sites/inicjatywa.um.warszawa.pl/files/Materia%C5%82y_szkolenie%20antydiskryminacyjne%20dla%20MAL.pdf, s. 6 (08.05.2020).

członków jakiejś kategorii osób (...), uprzedzenie to stosunek emocjonalny (...), zaś dyskryminacja to zachowania”³. Jednakże istnieje również pogląd wskazujący, że powstawanie stereotypów jest procesem wtórnym wobec dyskryminacji, mającym na celu usprawiedliwienie oraz racjonalizację niesprawiedliwego traktowania danej jednostki, grupy, bądź społeczności⁴.

Aby móc podjąć się zdefiniowania, kluczowego dla niniejszego artykułu terminu, należy zacząć od przytoczenia zakresu pojęciowego stereotypów i uprzedzeń jako elementów bazowych na drodze do powstawania dyskryminacji.

Według definicji zaproponowanej przez Philipa Zimbardo oraz Richarda Gerriga stereotyp to „uogólnienie dotyczące grupy ludzi, polegające na przypisywaniu takich samych cech wszystkim członkom grupy”⁵. Wskazani autorzy określają je także jako „struktury pamięciowe, które stanowią ważne oparcie dla uprzedzeń”⁶. Bogdan Wojciszke z kolei, pod pojęciem stereotypu rozumie „schemat reprezentujący grupę lub rodzaj osób wyodrębnionych z uwagi na jakąś łatwo zauważalną cechę określającą ich społeczną tożsamość”⁷. W literaturze przedmiotu wskazuje się na takie cechy stereotypów jak ich sztywność i prostota, symplifikacja obrazu rzeczywistości czy odporność na dane będące w opozycji do nich. Co więcej, przyswajane są one przez człowieka za pomocą różnych kanałów percepcji w wyniku procesu socjalizacji⁸ trwającego, bądź co bądź już od momentu pojawienia się jednostki na świecie.

Ekspertki w tejże materii wskazują dwie teorie mające wyjaśniać, jakie grupy społeczne i z jakich względów doznają stereotypizacji. Należą do nich teoria przeniesienia agresji oraz teoria rzeczywistego konfliktu. Pierwsza z nich opiera się na założeniu, że „uprzedzenia powstają wtedy, kiedy ludzie przenoszą na grupy mniejszościowe agresję wywołaną frustracją, której sprawca nie może być zaatakowany gdyż jest abstrakcyjny, nieznamy lub zbyt silny”⁹, natomiast teoria rzeczywistego konfliktu tłumaczy zjawisko objęcia jednostki bądź grupy stereotypem jako efekt dążenia populacji do zdobywania zasobów, których pula jest ograniczona, bądź są one trudnodostępne. Sytuacja taka powoduje rywalizację międzygrupową, gdzie sukces jednej ze stron oznacza przegraną drugiej, co z kolei rodzi konflikt międzygrupowy, na gruncie którego wyrastają uprzedzenia, a następnie dyskryminacja¹⁰.

3 B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2009, s. 68.

4 L. Rogowska, H. Zielińska, *Materiały...*, s. 6 (08.05.2020).

5 P. G. Zimbardo, R. J. Gerrig, *Psychologia i życie*, Warszawa 2012, s. 747.

6 Ibidem, s. 757.

7 B. Wojciszke, *Człowiek...*, s. 68.

8 L. Rogowska, H. Zielińska, *Materiały...*, s. 3 (08.05.2020).

9 B. Wojciszke, *Człowiek...*, s. 72.

10 E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna*, Poznań 2012, s. 390.

Należy tutaj także zwrócić uwagę, iż stereotypy nie są zjawiskiem bezwzględnie negatywnym, gdyż z punktu widzenia psychologii poznawczej są one niemalże niezbędne człowiekowi z uwagi na fakt, iż ich rolą jest upraszczanie i redukcja nadmiaru informacji docierających ze świata, a zatem eliminacja ryzyka przeładowania informacyjnego. Jednakże pojawia się tutaj pułapka w postaci mechanizmu selektywnej percepcji, a więc skłonności do niedostrzegania i szybszego zapomniania informacji niezgodnych z naszymi poglądami i przekonaniami¹¹. W podobny sposób działa także tzw. efekt potwierdzania, określane także mianem błędu konfirmacji, będący preferencją danych zgodnych z uprzednio wytworzonymi bądź posiadanymi już danymi i hipotezami, a także ignorancją i negacją informacji sprzecznych z naszymi oczekiwaniami i przemyśleniami¹².

Drugie ogniwo łańcucha dyskryminacji stanowią uprzedzenia, którymi są „negatywne opinie i uczucia (np. obrzydzenie, pogarda, nienawiść) wobec osoby lub grupy, oparte na tendencyjnym i sztywnym postrzeganiu danej grupy lub osoby, ze względu na jej rzeczywistą albo domniemaną przynależność do określonej grupy objętej stereotypem”¹³. Zdefiniowania pojęcia *uprzedzenie* podjęli się także autorzy podręcznika „Psychologia i życie”, traktując je jako wyuczoną postawę „wobec danego obiektu, której składnikami są: afekt negatywny (niechęć lub strach), negatywne przekonania (stereotypy) usprawiedliwiające tę postawę oraz intencja behawioralna dążenie do unikania, kontrolowania, dominacji lub eliminowania tego obiektu”¹⁴.

Wnioski płynące z badań z zakresu psychologii społecznej dotyczące uprzedzeń, mechanizmów ich powstawania oraz eliminacji, wskazują, że człowiek w bardzo prosty sposób potrafi przyjąć negatywną postawę do osób spoza „swojej” grupy, nawet jeśli grupy te zostały stworzone w sposób sztuczny na podstawie wybranego, abstrakcyjnego kryterium. Odpowiedzialny za to jest proces kategoryzacji społecznej polegający na ustalaniu przez jednostkę podobieństwa innych ludzi do niej samej, w rezultacie czego odbiera i porządkuje ona świat na zasadzie opozycji „ja nie ja”, która po czasie przeistacza się i rozszerza na innych do orientacji w przestrzeni na zasadzie „my – oni”¹⁵. Na podstawie badań przeprowadzonych w warunkach laboratoryjnych na grupach minimalnych przez Henriego Tajfela

11 J. Kołodko, *My vs. oni, czyli o tym dlaczego społeczeństwo i świat są coraz bardziej podzielone*, <https://www.juliakolodko.com/my-vs-oni> (10.05.2020).

12 M. Sokołowska, *Błąd konfirmacji w tradingu – nie wpadnij w pułapkę pozytywnych potwierdzeń*, <https://comparic.pl/blad-konfirmacji-tradingu-wpadnij-pulapke-pozytywnych-potwierdzen/> (17.05.2020).

13 I. Podsiadło-Dacewicz, K. Kochanowska, A. Kulikowska, *Jak radzić sobie z bullyingiem i dyskryminacją w szkole? Vademecum szkoły przyjaznej prawom człowieka*, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/publikacja_amnesty_amnesty_sppc.pdf, s. 26 (08.05.2020).

14 P.G. Zimbardo, R.J. Gerrig, *Psychologia i życie*, Warszawa 2012, s. 745.

15 Ibidem, s. 746.

ustalono, że podzielenie jednostek na grupy jest czynnikiem wystarczającym do obserwacji zachowania, jakim jest faworyzacja członków własnej grupy w stosunku do osób wchodzących w skład grupy obcej¹⁶. Najlepszym wyjaśnieniem mechanizmu faworyzowania członków własnej grupy przynależności, a także deprecjonowania osób z grup obcych jest teoria tożsamości społecznej¹⁷ opierająca się na trzech głównych założeniach:

- ludzie dążą do podtrzymywania pozytywnej oceny siebie samych;
- fakt przynależenia do grupy jest określnikiem poczucia własnej wartości;
- porównania międzygrupowe pozwalają na ukształtowanie i utrwalenie pozytywnej tożsamości w wymiarze społecznym¹⁸.

Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Katarzynę Gawlicz, Pawła Rudnickiego oraz Marcina Starnawskiego na potrzeby badań Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej i przeprowadzonego badania „Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona”, dyskryminacja to „ogólny termin odnoszący się do chwilowego lub trwałego stanu, w którym jakąś osobę lub grupę traktuje się w taki sposób, że ze względu na określoną cechę lub zespół cech (realnych lub fikcyjnych) odmawia się tej osobie/grupie praw, uprawnień, partycypacji lub możliwości dostępu (do zasobów, miejsc, usług, kontaktów itd.) przysługujących innym uczestniczkom i uczestnikom tej samej przestrzeni społecznej, przy czym cecha będąca podstawą nierównego traktowania nie ma merytorycznego uzasadnienia w danym kontekście, a samo nierówne traktowanie wynika z uprzedzenia wobec realnej lub fikcyjnej kategorii, do której przypisuje się daną osobę/grupę, lub z istnienia trwałej społecznej struktury nierówności, w której nierówno traktowana osoba/grupa zajmuje – wraz z innymi osobami z tej samej kategorii społecznej – pozycję zdominowaną lub marginalizowaną”¹⁹.

Zjawisko to podzielić można zasadniczo pod względem dwóch kryteriów, a więc tego, jakich podmiotów dotyczy, a także przez wzgląd na rodzaj jej przejawów. Ze względu na kryterium podmiotu wyróżniamy dyskryminację:

- indywidualną – zachodzącą na płaszczyźnie kontaktu międzyludzkiego w zakresie indywidualnych jednostek lub grup;
- instytucjonalną przejawiającą się na gruncie instytucjonalno-organizacyjnym, w sytuacji zaistnienia uzgodnień stawiających określoną grupę w gorszej sytuacji niż pozostałe;

16 M.A. Jaworska, *Czym jest dojrzała identyfikacja z grupą? W poszukiwaniu komponentów identyfikacji grupowej mających pozytywne konsekwencje dla grupy własnej i relacji międzygrupowych*, Warszawa 2016, s. 11.

17 B. Wojciszke, *Człowiek...*, s. 74.

18 C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, Gdańsk 1999, s. 55.

19 K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski, *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Warszawa 2015, s. 61.

- strukturalną będącą wynikiem ugruntowania określonego systemu prawnego, społecznego czy politycznego ograniczającego określonym jednostkom bądź grupom dostęp do pełni praw i zasobów dostępnych dla ogółu społeczeństwa, powodując tym samym zjawisko tzw. wykluczenia społecznego²⁰.

Zważywszy jednak na to, jak ona się objawia, mamy do czynienia z dyskryminacją:

- bezpośrednio czyli gorszym traktowaniem określonej grupy osób przez wzgląd na posiadaną, bądź nieposiadaną przez nich określoną cechę w stosunku do innych osób znajdujących się w sytuacji analogicznej, jednakże będących lub nie, posiadaczami danej właściwości;
- pośrednią przez którą rozumiemy identyczne traktowanie wszystkich, pomimo rozbieżności i nierównomierności ich sytuacji życiowej i charakterystyk osobistych, co prowadzić może do znalezienia się tychże osób w gorszym położeniu właśnie przez wzgląd na bycie posiadaczami bądź nie, określonej właściwości osobistej²¹.

Pamiętać należy, iż dyskryminacja nie jest etapem końcowym mechanizmu rozpoczynającego się powstawaniem i funkcjonowaniem w społeczeństwie stereotypów. Zjawisko to może ewoluować, zmierzając w kierunku coraz to bardziej drastycznych i radykalnych form i stadiów. Amerykański psycholog Gordon Allport w swoich rozważaniach podjął próbę analizy i przedstawienia zjawiska rozwoju i eskalacji agresji, pokazując to w obrazowy sposób za pomocą tzw. piramidy nienawiści. Przedstawia się ona następująco, poczynając od jej podstawy a na szczycie skończywszy:

- język, pod którym to pojęciem kryją się właśnie stereotypy, ale również komentarze o zabarwieniu negatywnym, słowne przejawy nieakceptacji, a także mowa nienawiści;
- unikanie oraz marginalizacja jednostek i grup;
- dyskryminacja podejmowana szerzej i definiowana w niniejszym opracowaniu;
- przemoc fizyczna, a więc akty agresji fizycznej, siłowej, a finalnie eksterminacja czyli zamachy na życie mające na celu eliminację jednostki bądź grupy²².

Na kanwie niniejszych rozważań należałoby także przytoczyć analizę prawną pojęć równości, a więc także równego traktowania (nie będącego jednakże z zasadą równości tożsamym) oraz niedyskryminacji. Są one uznawane za zasady unijnego systemu prawnego, gdzie podkreśla się ich odrębność, wskazując zarazem na pewnego rodzaju powiązania występujące między nimi. W literaturze wyróżnia się dwa rodzaje równości: równość formalną oraz materialną, gdzie pierwsza z nich wyraża się w stoso-

20 L. Rogowska, H. Zielińska, *Materiały...*, s. 5 (08.05.2020).

21 A. Mazurczak, *Przeciw dyskryminacji. Poradnik Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013, s. 78.

22 I. Podsiadło-Dacewicz, K. Kochanowska, A. Kulikowska, *Jak...*, s. 29 (08.05.2020).

waniu jednolitych standardów w stosunku do podmiotów znajdujących się w sytuacji analogicznej, z kolei równość materialna realizuje się poprzez wyrównywanie szans, a zatem nierównomierną alokację zasobów, mającą jednak na celu umożliwienie podmiotom podobnych warunków i możliwości rozwoju oraz płaszczyznę funkcjonowania. Anna Śledzińska-Simon wskazuje, że „równość nie jest tożsama z równym traktowaniem, może bowiem wymagać odmiennego potraktowania w celu wyrównania szans lub zapewnienia równych rezultatów”²³. Zasada równego traktowania to przeciwieństwo dyskryminacji, a zatem wszelkie działania powodujące nierówne traktowanie określonych podmiotów w stosunku do innych charakteryzujących się określoną cechą istotną w danej sytuacji są dyskryminujące, wyłączając oczywiście sytuacje, kiedy na podstawie obiektywnych przesłanek nierówne traktowanie jawi się jako uzasadnione i poparte jest racjonalnymi dowodami²⁴.

3. Przesłanki i przejawy zachowań o charakterze dyskryminacyjnym w środowisku szkolnym

Mówiąc o dyskryminacji w szkole, jako pierwsza przychodzi na myśl płaszczyzna relacji dziecko – dziecko, która rzeczywiście wydaje się być najbardziej oczywistą i wyrazistą, jednakże nie można w tejże materii zupełnie pominąć relacji nauczyciel – dziecko, a także zależności na linii: szeroko pojęty system edukacji – uczeń.

Towarzystwo rówieśnicze, jakim bez wątpienia jest środowisko szkolne, jest obarczone silnie zakorzenioną „hegemonią takosamości”²⁵, a więc dominacją identyczności określonych cech, wartości, sposobów postępowania. Zaliczamy tutaj między innymi określony wzorzec ubioru, wystawiania się, zachowania, który akceptowalny i powielany przez większość staje się tym właściwym, gdzie wyróżnianie się, odstawanie od grupy przez wzgląd na odmienność danego wskaźnika, równoznaczne jest z naśmiewaniem, wykluczeniem, pozbawieniem przynależności do niej itd.

Świat dzieci tak naprawdę jest odbiciem świata dorosłych, a każda „inność” traktowana jest jako odmienność będąca wadą, stąd też przesłanki dyskryminacji w szkole nie są różne czy zawężone w stosunku do tych wskazywanych w rzeczywistości społecznej. Zatem są nimi: płeć, tożsamość płciowa, orientacja psychoseksualna, określone cechy wyglądu, kolor skóry, narodowość oraz pochodzenie etniczne, stan zdrowia, niepełnosprawność, religia bądź bezwyznaniowość, poziom intelektualny czy status

23 A. Śledzińska-Simon, *Zasada równości i zasada niedyskryminacji w prawie Unii Europejskiej*, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B92F6F1DF9A8E4ED-C1257A1000465106/\\$file/26_Sledzinska-Simon.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B92F6F1DF9A8E4ED-C1257A1000465106/$file/26_Sledzinska-Simon.pdf), s. 42 (14.10.2020).

24 Ibidem, s. 42–43.

25 K. Gawlicz, P. Rudnicki i M. Starnawski, *Dyskryminacja...*, s. 128.

społeczny i ekonomiczny, ale także wiele innych, częstokroć specyficznie i precyzyjnie określonych cech.

Dyskryminacja w społeczności szkolnej przejawia się na różne sposoby, począwszy od ataków słownych, wykluczających wypowiedzi, ośmieszania, wyśmiewania, poprzez wyzwiska, izolowanie i wykluczenie z grupy, aż po przemoc psychiczną, fizyczną, seksualną, bullying czy coraz częstszy przejaw agresji, jakim jest cyberbullying²⁶. Należy tutaj zaznaczyć, że aby nie dopuszczać do eskalacji problemu i ewolucji zachowań dyskryminacyjnych, zgodnie z teorią uprzedzeń Allporta, należy reagować na wszelkie, nawet najmniejsze przejawy niesprawiedliwego traktowania w przestrzeni środowiska rówieśniczego²⁷.

Stereotypy istnieją w świadomości młodego człowieka chociażby w zakresie płci i powodują ocenianie siebie przez dziewczęta przez pryzmat wyglądu, gdzie intelekt schodzi na dalszy plan, a chłopcom z kolei „wkładają do głowy” obraz mężczyzny jako silnego i radzącego sobie w każdej sytuacji, bez względu na wszystko. Piętnowane są wśród dziewczynek np. krótsze, „chłopięce” fryzury u koleżanek, a wśród chłopców wszelkie przejawy „babskich reakcji”, a więc emocjonalne zachowania takie jak smutek, strach, płacz czy poszukiwanie wsparcia. Takie przekonania podyktowane stereotypowym spojrzeniem typu „chłopaki nie płaczą”, determinują ich późniejszą awersję do okazywania emocji i dzielenia się problemami, w efekcie czego mierzą się oni z większymi trudnościami i mają poczucie osamotnienia²⁸.

Idąc dalej, dyskryminacja wśród dzieci, a bardziej nastolatków, dotyka także kwestii związanych z orientacją psychoseksualną, gdzie tak naprawdę szkoła jest jednym z głównych środowisk, w którym osoby nieheteronormatywne spotykają się z dyskryminacyjnym traktowaniem. Badania przeprowadzone przez Stowarzyszenie Kampania Przeciw Homofobii dowodzą, że „homofobia w szkole przejawia się przezywaniem, rozgłaszaniem złośliwych plotek (także dotyczących orientacji seksualnej), opowiadaniem homofobicznych dowcipów (takich, w których głównym elementem humorystycznym są stereotypowy gej lub lesbijka), stosowanie homofobicznych gróźb (np. „pokażę ci, pedale!”), niszczeniem przyborów szkolnych, fizyczną lub seksualną napaścią, odmówieniem dostępu do jakichś aktywności lub regularnym wykluczaniem z grupy, wysyłaniem nienawistnych maili, wiadomości na portalach społecznościowych, SMS-ów lub rozpowszechnianiem złośliwych informacji w Internecie”²⁹.

26 K. Waryszak-Lubaś, *Edukacja antydyskryminacyjna uważnością na drugiego człowieka*, <https://www.glospedagogiczny.pl/arttykul/edukacja-antydyskryminacyjna-uważnością-na-drugiego-człowieka> (16.05.2020).

27 K. Gawlicz, P. Rudnicki i M. Starnawski, *Dyskryminacja...*, s. 188.

28 M. Goetz, *Uwaga na stereotypy!*, <https://www.glospedagogiczny.pl/arttykul/uwaga-na-stereotypy> (19.05.2020).

29 J. Świerszcz, *Przeciwdziałanie dyskryminacji w szkole i zapewnienie równego traktowania w edukacji. Podsumowanie konferencji „Równa szkoła – szkoła bez dyskry-*

Warto również nadmienić o przejawach dyskryminacji w szkole w kontekście osób z niepełnosprawnością, gdyż w tej perspektywie mocniej zarysowuje się z kolei dyskryminacja na płaszczyźnie system – dziecko, gdzie barierami dyskryminacyjnymi są głównie trudna dostępność do miejsc w placówkach integracyjnych, zmniejszone możliwości kształcenia zawodowego takich dzieci oraz specyficzne problemy w zakresie zdobywania i dostępu do wiedzy poprzez ograniczenia natury fizycznej i psychicznej wynikające z niepełnosprawności, niejednokrotnie niedostrzegane przez system, który to powinien mieć na uwadze fakt, że równe traktowanie nie jest równoznaczne z traktowaniem wszystkich jednakowo dokonując generalizacji bez uwrażliwienia na indywidualne predyspozycje, umiejętności i możliwości jednostki³⁰.

Na coraz silniejszy plan wychodzi także dyskryminacja ze względu na status społeczno-ekonomiczny. Badania Edmunda Trempały wskazują, iż: „uczniowie biednie ubrani byli w szkole osamotnieni. W kontaktach społecznych zwykle nie byli akceptowani wycofywali się z życia w zespole. Niejednokrotnie prowadzili rozmowy i zachowywali się w taki sposób, aby odwrócić uwagę od ubioru. Do lekcji byli zwykle dobrze przygotowani, lecz dosyć często nie brali w niej udziału, ponieważ na przykład zabranie głosu wymagało od ucznia wstania i pokazania się zbiorowości klasowej w ubraniu podniszczonym i brudnym”³¹.

Ostatnim podjętym w niniejszym opracowaniu przejawem dyskryminacji, zarówno na płaszczyźnie systemu, jak i dzieci między sobą, jest kwestia religii bądź bezwyznaniowości. Podkreślić należy, że w związku z dominacją wyznania rzymskokatolickiego w Polsce „rzeczywistością zastaną” jest obecność religii w szkołach, na którą uczęszcza zdecydowana większość uczniów. Co prawda wskazuje się, że biorą oni udział w tych zajęciach niejednokrotnie bezwiednie, bez przeprowadzenia uprzednio rozważań odnośnie zasadności tego działania. W przypadku młodszych dzieci rodzice podejmują decyzję odnośnie zapisania swojego potomka na zajęcia religii, co częstokroć stoi w sprzeczności z ich poglądami i przekonaniem³², lecz podyktowane jest brakiem sensownej alternatywy, obawą przed wykluczeniem dziecka z grupy rówieśniczej, a także jego silnymi namowami, gdyż na etapie przykładowo szkoły podstawowej identyfikacja z grupą

minacji”, która odbyła się 25–26 maja 2015 w Warszawie, https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/03/2015_Publ-pokonf_Rowna-Szkola.pdf, s. 16 (23.05.2020).

30 G. Mikołajczyk-Lerman, *Między wykluczeniem a integracją – realizacja praw dziecka niepełnosprawnego i jego rodziny. Analiza socjologiczna*, Łódź 2013, s. 194–195.

31 E. Trempała, *Dziecko w domu i szkole*, w: *Wymiary dziecka i dzieciństwa w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Bińczycka, B. Smolińska-Theiss (red.), Kraków 2005, s. 90.

32 T. Sobierajski, *Duch lorda Actona*, w: *Czytanki o edukacji. Dyskryminacja*, D. Obidniak (red.), Warszawa 2011, s. 35.

jest niezwykle ważna dla rozwoju osobowości i poczucia własnej wartości kształtowanych u młodego człowieka.

4. Psychospołeczne konsekwencje dyskryminacji, stereotypów i uprzedzeń

Zarówno stereotypy, jak i kreowane w oparciu o nie uprzedzenia, a w ich następstwie dyskryminacja jednostek i grup wywołują w przeważającej mierze negatywne skutki w czasie i przestrzeni mające charakter doraźny, ale także długofalowy. Konsekwencje te, jakby się wydawało, nie dotyczą jedynie podmiotów dyskryminowanych, ale również oddziałują na podmioty dopuszczające się zachowań dyskryminacyjnych, jednakowoż skala tego oddziaływania jest nieporównywalnie większa w stosunku do podmiotów należących do pierwszej kategorii.

Co dotyczy się grona podmiotów dyskryminujących i stereotypizujących, w literaturze wymienia się zasadniczo rezultat, jakim jest zaistnienie zjawiska autostereotypizacji, a zatem strukturalizację poglądu o sobie na podstawie stereotypu o wydzwiku pozytywnym bądź negatywnym, dotyczącego własnej grupy przynależności. Psycholog Magdalena Goetz stereotypy określa jako „umysłowe chodzenie na skrót, które nie zawsze wyprowadza nas na właściwą drogę”³³. Zgodnie z tą myślą posługiwanie się stereotypami, a w głównej mierze opieranie na nich swojego postrzegania jednostek i otoczenia prowadzi do splotonych i uogólnionych, a niejednokrotnie nie trafnych i przekłamanych sądów na temat rzeczywistości, a więc odbieranie jej przez pryzmat zakotwiczenia w danym przekonaniu, bez rzetelnego wniosku o realia na podstawie faktów³⁴. Dodatkowo nie jest to skutek jedynie o oddziaływaniu krótkoterminowym, ale mogący towarzyszyć jednostce przez całe życie, eskalując efektem śnieżnej kuli³⁵ od posługiwania się jednym stereotypem, przez kilka aż po cały ich wachlarz, wpływając na procesy poznawcze jednostki i percepcję otoczenia, roztaczając negatywne przekonania na kolejne aspekty społecznego funkcjonowania i życia.

Jeżeli zaś chodzi o podmioty doświadczające dyskryminacji, skutki zaistniałego zdarzenia bądź stanu (gdyż dyskryminacja w środowisku szkolnym odznacza się pewną ciągłością zachowań i utrzymywaniem się w czasie lub powtarzalnością) są zdecydowanie dalej idące i wielopłaszczyznowe. Bycie ofiarą dyskryminacji nie pozostaje bez echa niemalże w żadnej sferze życia dziecka bądź nastolatka odbija się na jego psychice, fizycznym dobrostanie, a także funkcjonowaniu w codzienności. Ma zatem przełożenie na jego wywiązywanie się ze spoczywających na nim obowiązków, na relacje

33 M. Goetz, *Uwaga na stereotypy!*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/uwaga-na-stereotypy> (19.05.2020).

34 Ibidem.

35 Efekt śnieżnej kuli, w: *Wielki słownik języka polskiego*, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=11761 (27.05.2020).

z rówieśnikami czy najbliższymi oraz to, czy, i na ile może im zaufać w zależności od poczucia wsparcia bądź osamotnienia w problemie, ale może także prowadzić do konsekwencji takich jak np. wyniszczające organizm zaburzenia odżywiania³⁶, czy finalnie zachowania o charakterze autodestrukcyjnym jak samookaleczenie czy próby samobójcze. Dzieci mogą doświadczać również tzw. wtórnej wiktymizacji, gdzie to ofiara staje obarczona odpowiedzialnością za doznane krzywdy³⁷.

Gordon Allport, twórca tzw. piramidy nienawiści oraz prekursor psychologii humanistycznej³⁸, stworzył w 1958 roku dzieło zatytułowane „The nature of prejudice”, gdzie dokonał wyszczególnienia i zdefiniowania 15 reakcji możliwych do wystąpienia u osób dotkniętych dyskryminacją, które określa jako obrony ego. Zaznaczyć tutaj należy, iż nie jest wcale oczywiste, że u każdej osoby dyskryminowanej muszą się one pojawić³⁹, gdyż to czy one wystąpią, w jakiej ilości i w jakim nasileniu uwarunkowane jest w dużej mierze różnicami indywidualnymi, środowiskiem jednostki, rodzajem czy nasileniem doznawanych zachowań dyskryminacyjnych. Wśród konsekwencji badacz wymienia obsesyjny niepokój przejawiający się wzmożoną postawą czujności i podejrzliwości oraz odczuwania zagrożenia, połączony ze strachem przed byciem obrażanym bądź upokorzonym w społecznych sytuacjach. Nadreaktywność jednostki w kontakcie z dyskryminującym bądź dyskryminującymi prowadzi do interpretacji nawet neutralnych ich działań jako aktów agresji, co finalnie powoduje uruchomienie reakcji emocjonalnej⁴⁰. Wyparcie się członkostwa w prześladowanej grupie jest mechanizmem działającym w sposób zarówno bezpośredni, a więc poprzez zaprzeczanie takowej przynależności do grupy wprost, ale także w sposób pośredni, a zatem przez przytakiwanie głośzonym stereotypom czy śmianie się, a także przytaczanie dowcipów na temat własnej grupy⁴¹. Co prawda działania takie mogą uchronić przed społecznym odrzuceniem, jednakże jedynie w przypadku, gdy cechy łączące podmiot z prześladowaną grupą nie są jednoznaczne. Ponadto jednostka być może uchroni się przed ostracyzmem ze strony otoczenia, jednakże istnieje ryzyko wystąpienia frustracji na skutek zaprzeczania i działania niezgodnie z własnymi przekonaniem i faktami. Wycofywanie i pasywność polegają na odsuwaniu od siebie i tłumieniu faktycznie odczuwanych pragnień, emocji i potrzeb

36 K. Waryszak-Lubaś, *Edukacja...*, (16.05.2020).

37 K. Gawlicz, P. Rudnicki i M. Starnawski, *Dyskryminacja...*, s. 191.

38 Allport Gordon Willard w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Allport-Gordon-Willard;3868061.html>, (09.05.2020).

39 K. Bojarska, *Psychologiczne i społeczne uwarunkowania stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji*, w: *Przeciwdziałanie dyskryminacji. Pakiet edukacyjny dla trenerów i trenerek*, M. Pawługa (red.), Warszawa 2005, s. 17.

40 Ibidem, s. 17.

41 Ibidem, s. 17.

oraz stwarzanie pozorów pogodzenia się ze swoim losem⁴². Błaznowanie zaś, a inaczej rzecz ujmując, karykaturalizacja własnej grupy poprzez zachowania jednostki prowadzić może do zyskania przychylności społeczności dyskryminującej, na zasadzie obniżenia ryzyka doświadczenia agresji niejako w zamian za dostarczenie im bodźców do śmiechu. Hiperbolizacja zachowań i żartobliwe podejście do stereotypów może odbywać się także na gruncie kontaktów międzyludzkich w dyskryminowanej społeczności, czego skutkiem jest m.in. ośmieszenie i „zmiękczenie” stereotypu⁴³. Dyskryminacja prowadzić może również do zacieśniania więzi wewnątrzgrupowych. Jest to konsekwencja w wymiarze pozytywnym, ponieważ relacje międzyludzkie pomiędzy jednostkami znajdującymi się w podobnym położeniu i mierzącymi się z analogicznymi problemami zacieśniają się, ludzie stają się sobie bliżsi, wzajemnie się wspierają i nie mają poczucia pozostawienia samym sobie w trudnej sytuacji. Wzajemne zrozumienie działa w podobny sposób co mechanizm wskazany wyżej i dotyczy jednoczenia się i wspierania z innymi grupami doświadczającymi dyskryminacji. Jako efekt doświadczenia prześladowania ze względu na jakąś właściwość tożsamości, u jednostki może wytworzyć się także postawa chytrości i przebiegłości, charakteryzująca się silnym pragnieniem zemsty na osobie bądź grupie dopuszczającej się dyskryminacji. Natomiast identyfikacja z grupą dominującą oraz nienawiść do siebie i własnej grupy, jest traktowane jako odbieranie grupy przynależności przez pryzmat perspektywy dyskryminujących, a także alienacja i przejawianie pogardliwego i wrogiego stosunku do niej, co w dłuższym okresie czasu może prowadzić do zachowań o większym nasileniu, takich jak np. agresja przeciwko własnej grupie. Zjawisko to przejawia się w dychotomicznej kategoryzacji członków grupy jako albo dobrych albo złych, przy jednoczesnym zaklasyfikowaniu siebie samego do grona jednostek dobrych i obwinieniu za istnienie stereotypów i wszelkie krzywdy wywołane dyskryminacją tej „złej” części grupy. Istotnym i dalekosiężnym rezultatem doświadczania dyskryminacji jest tzw. efekt stygmatyzacji, a zatem postrzeganie innych grup poprzez stereotypy. Co prawda, w kontekście ich istnienia w odniesieniu do grupy własnej, jednostka ma poczucie ich nietrafności i kłamliwości, jednakże nie przygląda się tej kwestii refleksyjnie w zakresie własnej percepcji i postępowania wobec innych osób. Zjawisko to tłumaczone jest istnieniem mechanizmu tendencyjnego potwierdzania hipotez⁴⁴. Obserwuje się również zachowania polegające na odpieraniu i wojowniczości rozumiane jako przeciwstawianie się pogardliwemu i dyskryminującemu traktowaniu, które jednak może przerodzić się we wspomnianą wcześniej chęć zemsty na dyskryminujących, bądź w działalność i agitację na rzecz uświadamiania ludzi o funkcjonującym w spo-

42 J. Piotrowska, *Głosy przeciw przemocy. Poradnik jak pracować z chłopcami i młodymi mężczyznami*, Warszawa 2016, s. 92.

43 M. Pawłęga, *Szkoła bez homofobii. Podręcznik trenerski*, Warszawa 2016, s. 44.

44 K. Bojarska, *Psychologiczne...*, s. 18.

łączeństwie problemie, a więc dyskryminacji przez wzgląd na konkretny aspekt, bądź i dyskryminacji jako takiej, a także, jak można próbować jej przeciwdziałać i zapobiegać zarówno teraz, jak i w przyszłości⁴⁵.

W zależności od kształtu osobowości jednostki, mechanizmów obronnych, jakimi się posługuje, a także wytrzymałości jej psychiki zależy, jaką postawę przyjmie. Niektórzy stają się bierni, popadają w apatię, wycofują się z życia społecznego, czy starają się być niewidoczni. Stają się zatem neurotyczni, a więc intensywnie odczuwają psychiczne i emocjonalne cierpienie, walczą z nienawiścią do siebie i świata, muszą mierzyć się z lękiem, poczuciem nieakceptacji, a niejednokrotnie sięgają po tzw. „zagłuszacze”, a więc wszelkiego rodzaju używki i środki psychoaktywne, a czasem dopuszczają się działań prowadzących do autodestrukcji. Są także osoby, które doświadczanie przykrych zdarzeń traktują jako bodziec, czy impuls motywujący do działania, stąd też jako prawdopodobne konsekwencje dyskryminacji wymienia się wzmożony wysiłek, rozumiany jako intensywniejsza praca mająca na celu realizację siebie w jakiejś dziedzinie i odniesienie w niej sukcesu, a także staranie się o zewnętrzne atrybuty wysokiej pozycji społecznej, mające wynagradzać i niejako wyrównywać poczucie doznawanej krzywdy. Ostatnim z wymienianych przez Allporta skutków dyskryminacji jest tzw. samospełniające się proroctwo⁴⁶, znane również pod nazwą samospełniającej się przepowiedni mechanizmu będącego sfalsyfikowanym przedstawieniem danej sytuacji, „który prowokuje ludzi do nowych zachowań w taki sposób, że w efekcie staje się prawdą. Okazuje się, że kiedy zostaną sformułowane jakieś wiarygodne (...) oczekiwania, to ludzie mają skłonność, by (często zupełnie nieświadomie) zacząć dążyć do tego, aby się one spełniły. W rezultacie prawdopodobieństwo, że faktycznie się spełnią, istotnie wzrasta”⁴⁷.

5. Dyskryminacja jak się przed nią chronić i czy można jej przeciwdziałać?

Kluczowe znaczenie z punktu widzenia ochrony praw osób dyskryminowanych, a także penalizacji przejawów i zachowań o charakterze dyskryminacyjnym, mają regulacje prawne na szczeblu krajowym, ale i międzynarodowym oraz akty ustanawiające podstawowe standardy ochrony praw człowieka.

Z punktu widzenia psychologii, przewyciężanie stereotypów i uprzedzeń, a zatem niejako niedopuszczanie do rozwoju praktyk dyskryminacyjnych jest możliwe poprzez zastosowanie w praktyce kilku mechanizmów.

45 Ibidem, s. 19.

46 Ibidem, s. 19.

47 M. Goetz, *Etykiety mają moc. O samospełniającej się przepowiedni w szkole*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/etykiety-maja-moc-o-samospelniajacej-sie-przepowiedni-w-szkole> (18.05.2020).

Wskazywana przez badaczy tzw. hipoteza kontaktu, jest jednym z nich i zakłada, że interakcja międzygrupowa oparta na współdziałaniu będącym drogą do osiągnięcia wspólnego celu prowadzi do redukcji uprzedzeń⁴⁸. Podyktowane jest to faktem, że styczność ludzi, którzy skupieni są na realizacji określonych i wspólnych zamierzeń, powoduje patrzenie w jednym kierunku, co znacznie ułatwia współpracę i nawiązanie pozytywnych relacji i poczucie wspólnoty. Co więcej, wskazuje się, że przyjaźń jest niezwykle ważnym elementem na drodze redefinicji poglądów i sądów w stosunku do innych osób, gdzie nie tylko bezpośrednia (a więc posiadanie przyjaciół należących do grupy obcej), ale również pośrednia (moi przyjaciele posiadają przyjaciół będących członkami grupy obcej) więc skutkuje ograniczeniem posiadanych uprzedzeń⁴⁹. Skutecznym mechanizmem wydaje się także poznawcza rekatoryzacja, a więc odwołanie się do działalności na etapie umysłowej kreacji uprzedzeń i stereotypów. Polega to na tym, że zachęca się ludzi, by jednostki należące do obcej grupy postrzegali jako przedstawicieli szerszej kategorii, do której również oni sami się zaliczają, albo do innej grupy, co do której nie powstają i nie są z nią związane żadne negatywne konotacje⁵⁰. Wskazuje się także swoistą świadomą kontrolę własnych myśli i ustrukturyzowanych twierdzeń o innych, by nie stanowiły one punktu wyjścia dla pochopnych ocen i sądów, jednakże technika ta wydaje się być nie do końca możliwa w realizacji i jej skuteczność jest raczej wątpliwa przez zagrożenie ryzykiem wystąpienia tzw. efektu sprężyny, a więc zintensyfikowanego stereotypowego patrzenia na rzeczywistość w momencie odrzucenia kontroli⁵¹.

W kontekście przeciwdziałania dyskryminacji w odniesieniu do młodych ludzi – dzieci i młodzieży szkolnej pamiętać należy, iż ten etap ich życia jest czasem okresem intensywnego procesu socjalizacji, a więc poznawania i rozumienia świata, odnajdywania się w nim, a także nabywania określonych cech, postaw i wartości, dlatego też istotne jest prowadzenie na tym etapie działań niejako prewencyjnych i uświadamiających. Mowa tu o wychowaniu i edukacji, za które odpowiedzialna jest zarówno szkoła, jak i rodzina. Należy młodych ludzi zaznajamiać z różnorodnością świata, tłumaczyć i pokazywać rzeczywistość taką, jaką ona jest naprawdę, jednakże wykorzystując w tym celu język równościowy oraz włączający i opierając przekazywane wartości, ideały i prawdy na wiedzy, a nie na stereotypach. Należy uczyć o demokracji, akcentując wagę zasad równości i niedyskryminacji, podkreślać jak istotne jest poszanowanie praw i godności nas samych oraz innych ludzi. Nie można zapomnieć także o edukacji antydyskryminacyjnej i uwrażliwianiu na wszelkie przejawy dyskryminacji występujące

48 P. G. Zimbardo, R. J. Gerrig, *Psychologia...*, s. 749.

49 Ibidem, s. 750.

50 B. Wojciszke, *Człowiek...*, s. 78.

51 Ibidem, s. 79.

w społeczeństwie oraz popularyzacji postawy odpowiedzialności i reagowania na wszelkie dostrzeżone zachowania o charakterze dyskryminacyjnym, a również przekazywaniu wiedzy i zwiększaniu świadomości w zakresie mechanizmów dyskryminacji i wykluczenia, co pozwoli zrozumieć jak wystrzegać się dyskryminowania i jak mu przeciwdziałać.

Niezwykle ważną rolę w działalności antydyskryminacyjnej i uświadamiającej społeczeństwo odgrywają instytucje stojące na straży praw człowieka i przeciwdziałające dyskryminacji, takie jak np. Rzecznik Praw Człowieka, Rzecznik Praw Dziecka, ale także organizacje należące do szerokiego sektora NGO, poprzez m.in. szkolenia antydyskryminacyjne, akcje oraz kampanie społeczne promujące równość, mówiące o różnorodności, tolerancji i akceptacji drugiego człowieka. Edukacja antydyskryminacyjna jest działalnością mającą na celu przeciwdziałanie niesprawiedliwości, szerzenie w społeczeństwie wiedzy i świadomości o dyskryminacji i jej konsekwencjach, a także motywowanie do działania, nie tylko będąc osobą doświadczającą dyskryminacji i przemocy, ale także świadkiem takich zdarzeń, by móc zareagować skutecznie i uchronić kogoś przed wykluczeniem, marginalizacją i krzywdzeniem⁵².

Podsumowując, dyskryminacja jest zjawiskiem głęboko zakorzenionym w społecznej świadomości i przejawia się u jednostek od najmłodszych lat, gdyż pierwsze symptomy zauważyć możemy już w przedszkolu czy piaskownicy. Inność ludzka zawsze ciekawiła, budziła strach, stawała się obiektem drwin. Wydawać się może, że współczesne społeczeństwo z racji globalizacji i powszechności dostępu do Internetu, możliwości kontaktu z ludźmi odróżniającymi się od społeczności, w których żyją na co dzień stało się bardziej otwarte i świadome różnic międzyludzkich, które nie są już taką sensacją ani punktem wyjścia do uruchomienia mechanizmów zmierzających do przemocy, agresji czy nienawiści. Z drugiej jednak strony świat ulega coraz to silniejszej digitalizacji i informatyzacji, a nasze życie przenosi się na płaszczyznę wirtualną i social mediów, stąd też możliwym staje się wygenerowanie kolejnych aspektów będących impulsami dyskryminacji, być może nie tyle bezpośredniej, co pośredniej i mającej niejako miejsce samoczynnej realizacji poprzez fakt alienacji osób stroniących od technologii, nieumiejących z nią obcować, bądź niemających do niej dostępu.

Istotnym jest aby zdawać sobie sprawę z tego, jak ogromny wpływ na postrzeganie świata przez nas, ale i przez otoczenie ma nasz sposób myślenia i język jakim się posługujemy do wyrażania swoich myśli i przekonań. Wydaje się, iż stereotypizacja i wykluczająca retoryka to procesy dynamiczne, mogące rozprzestrzeniać się w zastraszającym tempie i nasze otoczenie często przejmować może podobne postawy, bądź zupełnie nieświadomie internalizować i następnie reprodukcować zasłyszane niegdyś sądy i opinie. Pamiętać

52 J. Świerszcz, *Przeciwdziałanie...*, s. 24–25 (23.05.2020).

należy, że to stereotypy, uprzedzenia, a w ich efekcie ugruntowana dyskryminacja ewoluowały doprowadzając do wielu konfliktów zbrojnych, a także aktów grupowej przemocy i zbrodni, których historia ludzkości jest pełna.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna*, Poznań 2012.
- Bojarska K., *Psychologiczne i społeczne uwarunkowania stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji*, w: *Przeciwdziałanie dyskryminacji. Pakiet edukacyjny dla trenerów i trenerek*, M. Pawłega (red.), Warszawa 2005.
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Allport-Gordon-Willard;3868061.html> (09.05.2020).
- Gawlicz K., Rudnicki P., Starnawski M., *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, Warszawa 2015.
- Goetz M., *Etykiety mają moc. O samospełniającej się przepowiedni w szkole*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/etykiety-maja-moc-o-samospelniajacej-sie-przepowiedni-w-szkole> (18.05.2020).
- Goetz M., *Uwaga na stereotypy!*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/uwaga-na-stereotypy> (19.05.2020).
- Jaworska M. A., *Czym jest dojrzała identyfikacja z grupą? W poszukiwaniu komponentów identyfikacji grupowej mających pozytywne konsekwencje dla grupy własnej i relacji międzygrupowych*, Warszawa 2016.
- Kołodko J., *My vs. oni, czyli o tym dlaczego społeczeństwo i świat są coraz bardziej podzielone*, <https://www.juliakołodko.com/my-vs-oni> (10.05.2020).
- Macrae C. N., Stangor Ch, Hewstone M., *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, Gdańsk 1999.
- Mazurczak A., *Przeciw dyskryminacji. Poradnik Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013.
- Mikołajczyk-Lerman G., *Między wykluczeniem a integracją – realizacja praw dziecka niepełnosprawnego i jego rodziny. Analiza socjologiczna*, Łódź 2013.
- Pawłega M., *Szkoła bez homofobii. Podręcznik trenerski*, Warszawa 2016.
- Piotrowska J., *Głosy przeciw przemocy. Poradnik jak pracować z chłopcami i młodymi mężczyznami*, Warszawa 2016.
- Podsiadło-Dacewicz I., Kochanowska K., Kulikowska A., *Jak radzić sobie z bullingiem i dyskryminacją w szkole? Vademecum szkoły przyjaznej prawom człowieka*, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/publikacja_amnesty_amnesty_sppc.pdf (08.05.2020).
- Rogowska L., Zielińska H., *Materiały szkoleniowe*, <https://inicjatywa.um.warszawa.pl/sites/inicjatywa.um.warszawa.pl/files/Materia%20dla%20MAL.pdf> (08.05.2020).
- Sobierajski T., *Duch lorda Actona*, w: *Czytanki o edukacji. Dyskryminacja*, D. Obidniak (red.), Warszawa 2011.
- Sokołowska M., *Błąd confirmacji w tradingu – nie wpadnij w pułapkę pozytywnych potwierdzeń*, <https://comparic.pl/blad-konfirmacji-tradingu-wpadnij-pulapke-pozytywnych-potwierdzen/>, (17.05.2020).

- Śledzińska-Simon A., *Zasada równości i zasada niedyskryminacji w prawie Unii Europejskiej*, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B92F6F1DF9A8E4ED-C1257A1000465106/\\$file/26_Sledzinska-Simon.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B92F6F1DF9A8E4ED-C1257A1000465106/$file/26_Sledzinska-Simon.pdf) (14.10.2020).
- Świerszcz J., *Przeciwdziałanie dyskryminacji w szkole i zapewnienie równego traktowania w edukacji. Podsumowanie konferencji „Równa szkoła – szkoła bez dyskryminacji”, która odbyła się 25–26 maja 2015 w Warszawie*, https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/03/2015_Publ-pokonf_Rowna-Szkola.pdf (23.05.2020).
- Trempała E., *Dziecko w domu i szkole*, w: *Wymiary dziecka i dzieciństwa w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Bińczycka, B. Smolińska-Theiss (red.), Kraków 2005.
- Waryszak-Lubaś K., *Edukacja antydyskryminacyjna uważnością na drugiego człowieka*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/edukacja-antydyskryminacyjna-uważnością-na-drugiego-człowieka> (16.05.2020).
- Wielki słownik języka polskiego*, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=11761 (27.05.2020).
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2009.
- Zimbardo P. G., Gerrig R. J., *Psychologia i życie*, Warszawa 2012.

Dyskryminacja w szkole i jej konsekwencje w sferze psychospołecznego funkcjonowania jednostki

Abstrakt

Dyskryminacja jest zjawiskiem powszechnym i mocno ugruntowanym w społeczeństwie. Jej przejawy można zaobserwować już na etapie relacji między dziećmi. Szkoła jako naturalne środowisko rówieśnicze jest miejscem styku różnych osób charakteryzujących się określonymi cechami, gdzie niektóre jednostki przez wzgląd na obecność bądź brak pewnych właściwości różnią się od ogółu i to właśnie te cechy są przyczyną zachowań dyskryminacyjnych w stosunku do nich. Dyskryminacja powstaje na bazie ukształtowanych i funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów oraz uprzedzeń i wywołuje określone konsekwencje dotyczące wszystkich sfer życia zarówno dla osób doświadczających dyskryminacji jak i dyskryminujących.

Discrimination at School and its Consequences in the Sphere of the Psychosocial Functioning of Individuals

Abstract

Discrimination is a widespread and firmly established phenomenon in society. Its manifestations can be observed already at the stage of relations between children. School as a natural peer environment is a meeting place for different people with certain characteristics, where some individuals, due to the presence or absence of certain features, differ from the general public and it is the inequalities that cause discriminatory behaviour towards them. Discrimination is based on stereotypes and prejudices formed and functioning in society and has specific consequences for all spheres of life, both for those experiencing discrimination and those discriminating others.

Keywords: discrimination, stereotype, prejudice, consequences of discrimination, discrimination at school